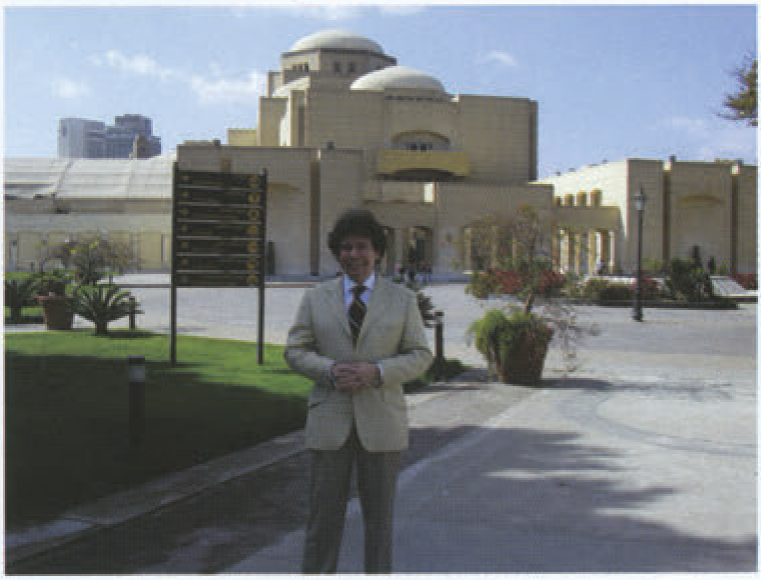

Kahire'de kayıp bir müzik geçmişinin peşinde...

İsmail Paşa, Verdi ve Saint-Saëns

2005 yılı başında davet edildiği Mısır'ın başkenti Kahire'de, "Osmanlı Sarayı'ndan Avrupa Müziği" temalı bir konser yöneten ve yeni Kahire Operası'nda ünlü sinema yönetmeni Anthony Minghella'nın imzasını taşıyan Madama Butterfly temsiline katılan EMRE ARACI bu ilginç gezisinin izlenimlerini Andante okurlarıyla paylaşıyor.

Çöl kumunun bir hayli sararttığı eski bir trafik yön levhasında, evrensel bir kelimeyle karşılaşıyorum Mısır'ın başkentinde: EL OPERA. Ardından bedevi Arap mimarisi tarzında cami kubbelerini andıran çatısıyla çöl rengine bürünmüş büyük bir yapı çıkıyor karşıma. Gezire adasının ortasında palmiyelerle çevrili olan bu dev sanat kompleksi, Kahire Opera Binası. Yapımı beş sene süren ve 1988 yılında büyük bir seremoni ile açılan bu bina Japonlar'dan Mısır halkına bir hediye. Sultanahmet Meydanı'nda Almanlar'ın Osmanlı'ya hediye ettiği çeşmeyi biliriz ama, tahminimce tarihte ilk defa bir ülke bir başkasına bir opera binası hediye etmiş bu şekilde. Çok zarif bir jest!

Zarif bir jest, çünkü opera kültürü veya bir opera binası mevcudiyeti Mısır toprakları için hiç de yeni bir sanat veya yaşamsal olgu değil. Ne yazık ki yakın doğunun en şık tiyatrolarından bir tanesine sahip olan Kahire 1971 yılında bu incisini talihsiz bir yangında kaybetmiş. O günden bugüne sadece geriye adını verdiği Midan Opera, yani Opera Meydanı kalmış. İbrahim Paşa'nın atı üzerinde, önünde gururla durduğu bu tarihi binanın yerinde ise yangından sonra kısa zamanda sakalet numunesi bir katlı otopark yükselivermiş. Esasında bu kat otoparkları ne acıklıdır ki bu canım binaların kaderlerinde evrensel bir talihsizlik çizgisi gibidir. Bugün İstanbul'da Tepebaşı tiyatrolarının yerinde bulunan beton yığını otopark da yine böyle acı bir kader çizgisinin, bizlerin jenerasyonunu bu gibi güzelliklerden mahrum eden bir felsefenin ürünüdür hiç şüphesiz.

Çağdaş Kahire Operası'nın birinci katında, Hıdiv İsmail Paşa'nın Nil kıyısında inşa ettirdiği Paris şehrine yerleştirdiği ahşap opera binasının hatırasına mütevazi bir müze var. Burada o soluk fotoğraflar arasında bir obje hemen dikkatleri çekiyor: Eski tiyatronun sahnesini yerden tavana ve boydan boya çevreleyen altın varaklı süslü bordürden küller arasında bulunan ve hala o zarafeti

Kahire Opera Meydanı. Solda, 1971 yılında yanan ilk opera binası, sağda ise yerine yapılan katlı otopark görülüyor. Değişmeyen tek şey, önde duran at üzerindeki İbrahim Paşa heykeli.

günümüze taşıyan bir kırık fragman. O bedevi yapı içerisinde soluk da olsa maziden gelen bir aydınlık ışık gibi duruyor bu parça. Kül olup giden Dolmabahçe Saray Tiyatrosu'ndan ne yazık ki bizlere ulaşamamış bir benzeri!

Özgün adıyla Theatre Khedivial, yani Hıdivyal Tiyatrosu, 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılışının kutlama programına yetiştirilmek üzere Avoscani ve Rosi isimli mimarlar tarafından altı ay gibi kısa bir sürede inşa edilmişti. Kahire ve Mısır, yakın tarihinin belki de en büyük kraliyet ziyaretçilerini beklemekteydi bu vesileyle ve aralarında Fransa İmparatoriçesi Eugenie, İngiltere veiahtı Galler Prensi Edward ve Prenses Alexandra, Avusturya İmparatoru ve Prusya Veliahtının da bulunduğu geniş bir topluluk, kanalın açılışını şereflendirdirmek üzere İsmail Paşa'nın konuğu olarak Port Said'e vardılar. Bu tarihi olayı kutlamak amacıyla Verdi'ye korolu büyük bir eser yazması sipariş edildi, ancak İtalyan besteci seremoni müziği yazmak gibi bir adeti olmadığını öne sürerek bu teklifi geri çevirdi. Verdi'nin bu davranışı bir kırgınlığa yol açmamıştı ki Kahire Operası'nın açılışı 6 Aralık 1869 tarihinde ***Rigoletto***'nun temsili ile gerçekleşti.

Bu noktada tarih kitaplarında sık sık tekrarlanan bir hatayı da düzeltmekte fayda var. Verdi ***Aida*** operasını Kahire'deki tiyatronun veya Süveyş Kanalı'nın açılışı için bestelememişti. Eser yetişmediğinden dolayı ***Rigoletto***'nun sahnelenmesinin gündeme geldiği de bir hayal ürününden başka bir şey değildir. ***Aida*** ilk defa Kahire Operası'nda sahnelenmek üzere sipariş edilmişti, ancak bu olay açılış kutlamaları bittikten ve ***Rigoletto*** temsilinden sonra gerçekleşmişti. Nitekim bütün bu organizasyonu gerçekleştiren Kahire Müzesi müdürü Mariette Bey 15 Temmuz 1870 tarihli mektubunda Verdi'nin ***Aida***'yı bestelemeği kabul ettiğini bildirmekteydi. ***Aida*** Mariette Bey'in hayalini kurduğu ve eski Mısır tarihine dayanarak bizzat kendisinin kaleme aldığı bir hikayeydi. Verdi'nin yakın dostu Camille du Locle, Mariette Bey'in metnini büyük besteciye iletmiş, konu ilgisini çekince du Locle senaryoyu tekrar kaleme almış ve librettoyu da Antonio Ghislanzoni hazırlamıştı. Hıdiv İsmail ile Verdi arasında imzalanan kontrat ise sadece Verdi'ye verilen geniş hakları göstermekle kalmıyor, İsmail Paşa'nın sanata ve sanatçılara verdiği değerin göstergesi olarak da günümüze onun bu örnek davranışını taşıyor. Verdi'nin ölümünün 50. yılı vesilesiyle Kahire Tiyatrosu'nda opera arşivindeki belgelerden açılan özel sergide bu kontratın orijinali de teşhir edilenler arasındaydı.

29 Temmuz 1870 tarihli bu kontrata göre Verdi librettoyu hazırlayacak yazarı kendisi belirleyebilecek, Kahire'deki temsili idare edecek şef ve kadroyu da belirleme hakkına sahip olacak, arzu etmezse Kahire'ye seyahat etmeyecek, Hıdiv İsmail'de kalmak üzere bir elyazması nüsha takdim edecek, ancak Kahire prömiyerinin ardından operanın bütün dünyadaki hakları kendisi ve varislerinin üzerinde kalacak ve bu hizmetine karşılık 150.000 Frank alacaktı. Bu şartlara da tamamen uyuldu. İsmail Paşa prömiyerin mükemmel olmasını o kadar arzu etmekteydi ki Mariette Bey dekor ve kostümleri sipariş etmek üzere Paris'e yollanmıştı. Yani Kahire Operası'nın ***Aida*** prömiyerinin sahneleri Paris'ten gelecekti. Temsil için de 1871 yılının Ocak ayı uygun görülmüştü. Ancak hesapta olmayan bir felaket ortaya çıktı. Fransa Prusya'ya savaş ilan etmiş ve III. Napolyon esir düşmüş, Paris ise korkunç bir açlık ve sefaletin içerisinde abluka altına alınmıştı. Evcil hayvanların bile yenmeye başlandığı şehirde kimsenin ***Aida*** dekorlarını veya kostümlerini düşünecek hali yoktu. Dolayısıyla prömiyer 24 Aralık 1871 tarihine kadar gerçekleşemedi.

Kahire'nin opera meydanında o hazin beton yığını kat otoparkına bakarken o prömiyeri canlandırmaya çalıştım gözümün önünde. Paris, Kahire, Verdi ve ***Aida***... Bir Osmanlı paşası dünyanın bu köşesinden insanlığa muhteşem bir eser hediye edilmesine sebep olmuştu. Opera repertuvarının en önemli yapıtlarından bir tanesinin ortaya çıkışı İsmail Paşa sayesinde olmuştu, hem de dünyanın pek çok uzak köşesi bu sanat formunu tanımazken. İsmail Paşa aynı zamanda Wagner'in Bayreuth'taki Festival Tiyatrosu inşaat fonuna Sultan Abdülaziz ile birlikte para yardımı da yapmıştı. Ama neden Mısır?

İşte o zaman çölün içerisinden yaklaşan bir orduyu görür gibi oldum. Başlarında ateşli bir komutan, 19. yüzyılda Avrupa'yı baştan başa kateden ve haritaları değiştiren genç bir asker: Napolyon Bonaparte. Bu olay Avrupa'nın Mısır'ı yeniden keşfetmesi kadar, Mısır'ın da Avrupa medeniyetine ekspoze olması açısından son derece önemli. Çünkü Napolyon 1798 yılında Mısır fethine sadece ordusuyla değil 167 kişilik bir savant grubuyla gelmişti. Tarihçi, yazar, bilim adamı, ressam, müzikologlardan oluşan bu akademisyen ordusunun görevi Mısır'ın tarihini, arkeolojisini, topoğrafya ve yapılarıyla, o güne kadar yapılmamış bir şekilde, her yönüyle analiz ederek kaydetmekti. Derhal bir Mısır Enstitüsü kuruldu ve faaliyete geçirildi.

Bu romantik Fransız komutanın Doğu serüveni uzun sürmedi, fakat Mısır'ın kaderini de değiştirmeğe yetti. Napolyon'un ardından oluşan boşlu-

Dr. Emre Aracı, Kahire Opera Orkestrası'nı Arap Müzik Enstitüsü Tiyatrosu'ndaki konserde yönetiyor (en üstte). Tiyatro binasının içeriden (ortada) ve dışarıdan (üstte) görünümleri.

Eski Kahire Opera'sının iç görünümü. Sol tarafta kafesli localar (üstte). Hıdiv İsmail Paşa, Opera'daki locasında (solda).

ğu yüzünü Avrupa'ya dönen Arnavut asıllı Mehmed Ali doldurdu ve Mısır yarı bağımsız bir Osmanlı vilayeti statüsüyle anavatanın reformlarının da ötesinde Avrupa'ya yakınlaştı. İsmail Paşa 1863'te işte böyle bir Mısır devralmıştı. Charles Garnier'nin tasarladığı Paris'in yeni opera binası inşaatı belki savaştan durmuştu, ama İsmail Paşa'nın Kahire'si Verdi'yi sabrısızlıkla beklemekteydi. İstanbul'daki Naum Tiyatrosu'nun bir dönem şefliğini de yapmış olan Angelo Mariani - ki son albümüm ***İstanbul'dan Londra'ya*** içerisinde onun Sultan Abdülmecid'e ithaf ettiği Türkçe sözlü Milli Marşın dünya prömiyeri kaydını gerçekleştirdim - ***Aida***'yı Mısır'da yönetmek için gönüllü oldu; hatta İtalyan maestroya Kahire'ye beraber seyahat edebilecekleri mesajını iletti. Bu teklifte Mariani'nin çok iyi bildiği İstanbul'a uğrayabilecekleri mesajı da verilmişti. Ancak ne yazık ki Verdi ile Mariani'nin arası açılmış, Mariani'nin Kahire'de ***Aida***'yı idare etmesi de suya düşmüştü. Verdi sonunda Kahire'ye gitmemeye karar verdi; ***Aida***'nın Scala prömiyeri anlaşılan onun daha çok ilgisini çekiyordu.

Giuseppe Verdi belki Kahire'ye adım atmadı, ama onun kadar kıymetli bir Fransız besteci doğulu evsahiplerinin davetini kırmadı ki bu Saint-Saëns idi. Kahire'ye yapmış olduğum bu ziyaret çerçevesinde onun bir süre kalarak Beşinci Piyano Konçertosu'nu bestelediği Manyal Sarayı'nı da görme imkanım oldu. Bir klasik müzik hayranı olan Prens Muhammed Ali Tevfik (1875-1955) çok sevdiği dostu Saint-Saëns'ı bu sarayda epey bir süre ağırlamıştı. Hafif loş odalarında sanki hala o ziyaretin etkileri hissediliyordu. Saint-Saëns ise ***Mısırlı*** adını taşıyan Beşinci Piyano Konçertosu'nda kullanmış olduğu tema ve efektlerle ziyaretinin hatırasını ölümsüzleştirecekti.

Saint-Saëns'ın Kahire'yi ziyaretinde kaldığı Manyal Sarayı.

27 Ocak - 2 Şubat 2005 tarihleri arasında Mısır'a yapmış olduğum bu ziyaret Dışişleri Bakanlığımızın girişimi üzerine Kahire Operası'nın daveti ile gerçekleşti. Artık klasikleşmiş bir hal alan "Osmanlı Sarayı'ndan Avrupa Müziği" temalı bu konser Kahire Opera Orkestrası ile birlikte tarihi Arap Müzik Enstitüsü Tiyatrosu'nda verildi. İlk provada beni hayrete düşüren, orkestradaki yabancıların çokluğu oldu. Kahire Opera Orkestrası'nın çoğu üyesi eski Sovyet cumhuriyetlerinden ve son derece kabiliyetli müzisyenler. Arap Müzik Enstitüsü Tiyatrosu ise İstanbul'da hasretini çektiğimiz tarihi bir sahne. Kurucusu olan Kral Fuad'ın locası dahi büyük bir bilinçle korunmuş. Enstitü aynı zamanda Mısırlı sanat müziği ustası Muhammed Abdülvahab'ın hayatı ve eserlerini yaşatarak koruyan mükemmel bir müze. Daha Türkiye'de ne yazık ki bir müzisyen için böyle güzel hazırlanmış ve tasnif edilmiş bir müze olmadığını burada idrak etmek doğrusu beni hayli üzdü diyebilirim. Burada enteresan bir tespit de, eşit oranda siyah ve beyaz tuşa sahip arasesleri de çalabilen Türk yapımı tarihi bir piyano oldu.

Kahire'de son müzik temasım, yeni opera binasında şef Nadir Abbasi idaresinde izlediğim ***Madama Butterfly*** temsili oldu. Her ne kadar ***Al Ahram*** gazetesi temsili "renksiz bir kelebek" olarak nitelendirdiyse de İtalyan ve Arap karışımı bir kadrodan Japonlar'ın hediye ettiği bir salonda Puccini'nin bu dokunaklı eserini dinlemek ayrı bir tecrübe oldu benim için. Müzikalite ve performans, beklentimin çok üstünde çıktı; ancak akustik için aynı ifadeyi kullanabilmek mümkün değil. Daha önce New York Metropolitan Operası'nda seyrettiğim bu operayı en son olarak geçtiğimiz 16 Aralık tarihinde Prens Charles ve Cornwall Düşesi Camilla'nın da katıldığı bir Kraliyet galasında Londra'da İngiliz Milli Operası (English National Opera-ENO) tarafından verilen bir temsilde izledim. Davetlilerin de smokinle katılmalarının şart koşulduğu bu galada cebimde 1941 yılında Ankara Devlet Konservatuvarı mezunlarını verirken Carl Ebert tarafından sahneye konan ***Butterfly*** temsiline ait bir Türkçe libretto vardı, hem de aile hatırası mühendis dedem M. Sabri Soran'ın kütüphanesinden çıkma bir nüsha. Londra'daki temsilde en etkileyici unsur ise sahnelemedeki ışık tekniğinin başarısıydı. Işık direktörü Peter Mumford bizlere muhteşem bir renk cümbüşü sundu, ancak ENO burada da ters bulduğum geleneklerini bozmadı. Bütün opera İngilizce dilinde oynandı. Şef David Parry, sahneye koyan ise Anthony Minghella idi.

Thames kıyısı yerine Nil kıyısı yine de ayrı bir büyü taşıyor. Yazımı burada noktalarken Kahire'deki TC Büyükelçilik rezidansında beni ağırlayan ve bana Mısır medeniyetinin kapılarını açan değerli dostlarım Büyükelçi ve Bayan Korkmaz Haktanır'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. İsmail Paşa, Verdi ve Saint-Saëns; Mısır'da ruhları hala yaşıyor! A